

## ВИНИКНЕННЯ КОРПОРАТИВНИХ СПОРІВ З ПРИВОДУ СПАДКУВАННЯ НАЛЕЖНОЇ УЧАСНИКУ ЧАСТКИ В ТОВАРИСТВІ

*У запропонованій статті розглядаються проблеми, які виникають при вирішенні корпоративних спорів з приводу спадкування належної учаснику частки, аналізується законодавство, що регулює корпоративні правовідносини, що виникають з даного приводу, висвітлюється теоретична база щодо процедури спадкування належної учаснику частки, зокрема посилаючись на нормативно-правові акти.*

**Ключові слова:** право власності учасника підприємства, учасник підприємства, спадкоємець, спадкодавець, підприємство, майно підприємства, акції підприємства, договір, правочин.

Дана тема являється **актуальною**, оскільки питання щодо спадкування корпоративних прав до останнього часу викликає значну увагу з боку науковців та практиків. І проблемою залишається не тільки реалізація самих корпоративних прав, але і їхній перехід від однієї особи до іншої, у тому числі й у порядку спадкування.

Окремі автори займалися цією проблематикою, висвітлюючи різноманітні аспекти, зокрема, варіанти спадкування як особливої форми переходу права власності на підприємство до інших осіб.

**Дослідженням** проблем спадкування у корпоративному праві займалися видатні українські і російські вчені, серед яких можна виділити таких, як

О.В. Дзера, А.С. Довгерт, В.І. Кисіль, В.М. Кравчук, В.А. Васильєва, І.Р. Калаур, Т.П. Коваленко, Н.С. Кузнецова, С.Я. Фурса, Я.М. Шевченко та інші.

Нагадаймо, що зародилось сучасне корпоративне право у Великобританії, правові інститути якої лягли в основу сучасного законодавства про корпоративне право в багатьох державах. Прототипом сучасних юридичних осіб стали так звані компанії. Пізніше їх почали називати корпораціями. Виникнення британських корпорацій пов'язане з бурхливим розвитком торгівлі та відсутністю належного банківського кредитування. В основу створення та класифікації компаній корпоративного типу був покладений критерій партнерства та наявності складеного капіталу [5, с. 90].

З поняттям корпоративних прав пов'язано ряд проблем теоретико-прикладного характеру. Зокрема, досить часто на практиці виникають ситуації, коли для зменшення частки учасника підприємства, цінні об'єкти такого підприємства продаються за заниженою вартістю і потім знімаються з балансу. Зрозуміло, що таким чи-

ном зменшуватиметься й частка, належна спадкоємцям учасника підприємства. Для того, щоб такий правочин визнати недійсним потрібні певні аргументи, які вважається доцільним сформулювати на підставі справи, що матиме місце у суді.

С.Я. Фурса вважає, що такий захід, як продаж цінного об'єкта може бути здійснено як з перевищенням повноважень самим директором, так і за погодженням з декількома учасниками (засновниками) підприємства [8, с.141]. Але здебільшого питання про продаж об'єктів нерухомості, належних підприємству, не виносяться на розгляд загальних зборів учасників товариств. Рішення приймаються з метою позбавлення прав на цей об'єкт підприємства, отримання вигоди лише директором або декількома учасниками (засновниками). Відповідно, один або декілька інших учасників (засновників) підприємства втрачають певну і значну частину прав у майні підприємства.

По суті, такий правочин завдає шкоди не тільки і не стільки підприємству, оскільки його права на майно, слід вважати умовними, а майно підприємства за винятком окремих його зобов'язань належить конкретним учасникам товариства, їх же частка у майні підприємства відповідним і адекватним чином змінюється через отримання відповідної вигоди директором або декількома учасниками підприємства. У такому випадку можна вважати права учасників товариства порушеними, що зумовлює право на звернення до суду за їх захистом.

Тому, наведемо доводи, які можуть бути використані для визнання такого договору недійсним:

-на підставі Установчого договору акціонери мають право брати участь в управлінні справа-

ми Товариства в порядку, визначеному законодавством та установчими документами, тобто через участь у загальних зборах акціонерів при розгляді найважливіших питань діяльності АТ, але вони були позбавлені цього права при вирішенні питання про продаж об'єкта нерухомості, що належав АТ;

– відчуження об'єкта, що належав АТ і складає 50% від обсягу основних засобів АТ, назвати дрібним правочином, що не потребував згоди загальних зборів, не можна. Відсутність схвалення загальними зборами акціонерів дій директора свідчить про їх незаконність[2];

– статутом доцільно чітко окреслювати, що спостережна рада здійснює оцінку цінностей у випадках, визначених цим статутом, а тому президент не може діяти доти, доки не отримає відповідної оцінки вартості майна, за яку він міг би продати частину нежитлової будівлі та частку в праві власності на спільне майно будівлі;

– дія з продажу майна зовсім не узгоджується з логікою, коли АТ належав цілий поверх, який здавався в оренду. Тому президент має обґрунтувати прийняте ним рішення про продаж об'єкта нерухомості інтересами підприємства, зокрема, на які потреби підприємства мали бути спрямовані кошти, отримані від продажу об'єкта нерухомості. Чому саме у конкретний момент знадобилося продавати об'єкт нерухомості, наприклад, на покриття істотного боргу підприємства, коли невиконання боргових зобов'язань пов'язане із значними санкціями, тощо. Відповіді на ці запитання від президента підприємства можуть вимагати загальні збори акціонерів при встановленні цивільної відповідальності або суд, а також прокуратура при порушенні кримінальної справи;

- про фіктивність договору може свідчити не тільки занижена ціна об'єкта, що належить підприємству, а й інші умови договору та обставини його виконання. Так, на практиці можуть мати місце випадки, коли такий об'єкт купується з розстрочкою або відстрочкою оплати. У розглядуваній справі вартість внеску, який отримувало підприємство як розстрочену плату, приблизно дорівнювала орендній платі, яку підприємство мало можливість отримувати без передачі прав на об'єкт нерухомості. Іноді президенти замість того, щоб наполягати на вчасному і повному виконанні умов договору в строк, не розривають договору навіть у тих випадках, коли кошти

за договором значно затримуються без будь-якої мотивації і компенсації. У таких випадках можна, зокрема, констатувати надання кредитів, а не просто відстрочення виконання умов договору [7, с.155].

Наведені аргументи повинні свідчити про те, що порушення корпоративного права учасника (засновника) має зумовлювати право на звернення до суду його спадкоємців. Якщо йдеться лише про право на участь у загальних зборах учасників товариства, то воно розцінюється як немайнове, тому й не спадкується. Однак, слід нагадати, що відповідно до ст. 39 Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» [4] товариство як емітент акцій зобов'язане своєчасно та в повному обсязі розкривати інформацію про свій фінансово – господарський стан та результати діяльності у строки, встановлені законодавством, про будь – які дії, які можуть вплинути на його фінансово – господарський стан та призвести до значної зміни ціни на його цінні папери, а також інформацію про власників великих пакетів (10 і більше відсотків) акцій. Отже, у такій ситуації і за чинним законодавством довести штучне погіршення майнового стану підприємства особам, які не є його учасниками, не можливо. Вони не вправі вимагати звіту про діяльність підприємства, а також за законодавством не отримали право на участь у загальних зборах товариства, навіть, у тому випадку, коли розглядатиметься питання про включення їх до учасники корпоративного підприємства.

Але на практиці можуть мати місце й інші випадки порушення прав учасників підприємства, наприклад, у разі купівлі певного об'єкта за завідомо більшою вартістю. Наприклад, у юридичній практиці мав місце випадок, коли до статуту новостворюваного підприємства один із засновників вніс технологію виготовлення продуктів, яку він взяв із загальновідомої книги «А» та оцінив такий внесок у велику суму грошей. Але такий об'єкт авторських прав можна й купити на кошти підприємства, а у результаті штучно зменшити долю учасника підприємства, оскільки такий об'єкт «продукт інтелектуальної діяльності» нічого не вартий.

Отже, якщо учасник підприємства помер і не встиг звернутися з позовом про визнання договору відчуження об'єкта нерухомості недійсним, таким, що порушує його корпоративні права, то його спадкоємці не зможуть звернутися до суду з відповідним позовом. С. Я Фурса вважає, що також стан захисту прав спадко-

емців не відповідає принципам розумності і справедливості, а також впливає з нерозвиненості спадкового права у контексті його застосування до наслідків підприємницької діяльності [8, с.144].

У юридичній літературі наводять і такі спори з приводу корпоративних прав. Так, позивач мотивував позов тим, що у заяві до Адміністрації він висловив лише намір передати свої майнові права засновника підприємства відповідачу, а договір купівлі-продажу підприємства між ним і відповідачем у письмовій формі не укладався, про ціну продажу вони не домовлялися. Такий спір при певних об'єктивних обставинах може перерости у спір учасника підприємства з правонаступниками (спадкоємцями) померлого учасника, але він стосується у своїй основі не стільки корпоративних відносин, скільки зобов'язальних, що зумовлені переходом корпоративних прав.

Підтверджує позицію щодо необхідності обмеження прав керівного складу господарських товариств такий спір. Позивач звернувся у суд із зазначеним позовом, мотивуючи свої вимоги тим, що відповідач, привласнивши собі повноваження тимчасово виконуючого обов'язки генерального директора/глави правління ЗАТ «В», у супереч установленому порядку цілком усунув корпорацію «С» від управління, не надавав корпорації на її вимогу річних балансів, звітів товариства, протоколів, інших документів. Крім того, відповідач на порушення вимог ст. 10 Закону України «Про господарські товариства» і Статуту товариства, не дотримувався корпоративних прав відповідача як акціонера товариства, уклавши ряд угод, відкривши новий рахунок, виготовивши дублікат печатки, опублікувавши в газеті «У» оголошення про проведення загальних зборів акціонерів ЗАТ «В».

Російські вчені заявляють, що «правило про вільний вихід учасника

товариства з обмеженою відповідальністю, успадковане ЦК РФ та Законом «Про ТОВ» із законодавства радянського періоду, належить до числа найбільш спірних положень законодавства про господарські товариства. Зрештою, у такому вигляді воно не відоме більше жодному розвиненому ринковому законодавству». В Україні законодавством передбачено строк, за який учасник має попередити інших учасників про свій вихід із товариства – не пізніше ніж за три місяці до виходу, якщо інший строк не встановлено статутом [2]. При цьому російські вчені ужили поняття «ринкове зако-

нодавство», яке є новітнім для сучасної термінологічної бази і його можна сприймати у двох напрямках: для врегулювання діяльності на ринку або як створене на ринку. Прикметник «ринковий» зазвичай уживається у вислові «ринкова економіка країни», а не поєднується з іменником «законодавство».

С.Я. Фурса право на вихід із товариства з обмеженою відповідальністю оцінює як позитивне і відповідне свободі громадян у підприємницькій діяльності. Якщо вихід учасника товариства зумовлено неможливістю спільно працювати з іншими учасниками, то неможливо таку особу змушувати не забирати належні їй капітали, щоб інші учасники ТОВ вільно ними користувалися ще певний час? Більше того, законодавство захищає саме тих учасників, які залишаються у підприємстві, оскільки зобов'язує останній

виплатити належну у підприємстві частку учаснику лише через певний час. Наприклад, якщо учасник бажає створити власний бізнес, то за законодавством РФ він буде зобов'язаний очікувати виплати протягом шести місяців з моменту закінчення фінансового року, в якому було подано заяву про вихід. В Україні строк розрахунку з учасником, який подав заяву про вихід зі складу учасників ТОВ, рахується за ст. 54 Закону України «Про господарські товариства», де встановлено: «Виплата провадиться після затвердження звіту за рік, в якому він вийшов з товариства, і в строк до 12 місяців з дня виходу». Отож, учасник підприємства буде очікувати власні кошти рік і три місяці [8, с.147].

Така передумова до кваліфікації стану корпоративного права була зумовлена особливим вирішенням питання про конкретизацію прав спадкоємців учасника, коли він помер, подавши заяву про вихід, але не отримав відповідної частини майна товариства, пропорційної його частці у статутному фонді або в інший період.

Зокрема, одночасне існування строку подачі учасником заяви про вихід із товариства та виплати належної учаснику ТОВ частки значно погіршує його правове становище порівняно з іншими учасниками. Формально, якщо учасник виходить з ТОВ, то він лише перестає брати участь у загальних зборах, але не погіршує матеріального становища підприємства, оскільки останнє може стати банкрутом саме у той термін, який залишився до виплати належної йому частки. Для цього достатньо укласти договір, приречений на невиконання або неналежне виконання, з тим новоствореним підпри-

емством, до якого інші учасники бажають перерахувати активи підприємства. Тому потребує захисту не тільки підприємство, а й учасник ТОВ, який вибув.

Смерть учасника у термін, коли заяву було подано, але учасник формально ще вважався таким, що не вибув зі складу учасників підприємства, має зумовлювати особливий статус його спадкоємців. Так, у цей короткий термін – три місяці, вони не встигнуть навіть отримати статус спадкоємців, оскільки законний статус спадкоємців, підтверджений відповідним свідоцтвом, вони можуть отримати лише після сплину шести місяців. Однак саме у цей

період має вирішуватися доля частки померлого спадкоємця, який подав заяву про вихід зі складу учасників ТОВ. Інакше призначення строку у три місяці важко пояснити.

Тобто, протягом трьох місяців, інші учасники мають вирішити: вони виплачують частку, належну учаснику, або повертають внесене ним майно. Вихід із цієї правової ситуації полягає у тому, що викупити належну учаснику частку можуть: інші учасники за рахунок власних коштів, оскільки вони як учасники мають привілейоване право на отримання частки як співвласники підприємства; саме підприємство, якщо отриманий і не розподілений прибуток дозволяє це здійснити, не понижуючи визначеного законодавством статутного фонду підприємства; треті особи, допущені до купівлі частки підприємства, належної учаснику, який написав заяву про вихід і помер; змішаний варіант дозволяє частково погасити заборгованість за рахунок внеску одного або всіх учасників, які залишилися у підприємстві, а також шляхом виділення коштів або майна з балансу підприємства, за рахунок яких буде погашена залишкова заборгованість по виплаті. Окрім того, у цей період може бути внесено й зміни до статуту про включення третьої особи на заміну учасника, який вибув, або залучені інвестиції чи кредит, за рахунок яких буде погашено заборгованість за виплатою частки учасника [6, с.54].

Отже, сучасний стан законодавства зумовлений тим, що відсутня істотна практика розгляду таких справ судами, що, у свою чергу, впливає з незначного строку існування корпоративних прав у законодавстві України.

Також, варто зазначити, що до складу спадщини не входять права і обов'язки, які нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема право на участь в товариствах, якщо інше не встановлено законом або засновницькими до-

кументами. Отже, за загальним правилом спадкування корпоративних прав не передбачено. Водночас законом або засновницькими документами господарського товариства це правило може бути змінено. В обов'язковому порядку, зокрема, здійснюється спадкування прав на участь в господарському товаристві тільки тоді, коли спадкодавець був учасником акціонерного товариства – акціонером[3]. В цьому випадку спадщиною є акції відповідного акціонерного товариства.

Що стосується спадкування прав на участь в товаристві з обмеженою відповідальністю, то в п. 5 ст. 147 ЦК України сказано, що частка в статутному капіталі товариства з обмеженою відповідальністю переходить до спадкоємця фізичної особи, якщо статутом товариства не передбачено, що такий перехід допускається тільки з відома інших учасників товариства[2]. Очевидно, що ЦК України, як і Закон «Про господарські товариства», допускає можливість наявності обмежень на перехід частки від спадкодавця до спадкоємців. Якщо статутом або рішенням загальних зборів учасників товариства з обмеженою відповідальністю відмовлено спадкоємцям в прийомі в товариство або вони самі не виявили бажання вступати в це товариство, то спадкоємцям в установленому порядку видається в грошовій або натуральній формі частка в майні товариства, що належала спадкодавцю. Саме це майно, а не право на участь в товаристві, й буде в даному випадку спадщиною.

Спадкоємець стає учасником товариства лише в тому випадку, якщо учасники бажають прийняти його до товариства. Це означає, що до складу спадкової маси включаються лише майнові елементи корпоративних прав. Організаційні права (участь в управлінні) мають особистий характер і у порядку спадкування в цьому випадку не передаються.

З метою уникнення можливих суперечок, спадкоємцями товариства слід розглядати лише тих осіб, які містяться в свідоцтві про право на спадщину винятковому документі, який підтверджує право на спадщину. Відповідно до ст. 1298 ГК України це свідоцтво видається спадкоємцям по закону після закінчення 6-місячного терміну з дня відкриття спадщини. Тому рішення відносно прийняття спадкоємців до товариства або про виділення частки спадкодавця, товариство може приймати лише після надання зацікавленими особами свідоцтва про право на спадщину, тобто через 6 місяців[1].

Отже, ще на стадії створення підприємства і затвердження статуту доцільно чітко прописувати питання спадкоємництва права власності учасників на долі в статутному фонді в товаристві. Наявність такого пункту в статуті дозволяє уникнути багатьох проблем. По-перше, – судових тяжб із спадкоємцями партнерів, які бажають увійти до складу засновників. По-друге, – це допомагає уникнути ускладнення процедури ухвалення рішень, пов'язаної із збільшенням кількості учасників товариства.

#### *Література*

1. Господарський кодекс України, прийнятий 16 січня 2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19–20, № 21–22. – Ст. 144.
2. Цивільний кодекс України, прийнятий 16.01. 2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40–44, – Ст. 356.
3. Закон України від 19.09. 1991 р. № 1576-ХП «Про господарські товариства» //Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 49. – Ст. 682.

#### **Н. С. Бутрин**

Возникновение корпоративных споров по поводу наследования надлежащей участнику части в обществе

В предложенной статье рассматриваются проблемы, которые возникают при решении корпоративных споров по поводу наследования надлежащей участнику части, анализируется законодательство, которое регулирует корпоративные правоотношения, которые возникают по поводу данного, освещает теоретическая база относительно наследования надлежащей участнику части, в частности ссылаясь на нормативно правовые акты.

#### **N. S. Butrin**

An origin of corporate spores is concerning the inheritance of the proper to the participant part in society

Problems which arise up at the decision of corporate disputes concerning the inheritance of the proper a participant part are examined in the offered article, a legislation, which regulates corporate legal relationships which arise up after to the occasion given, is analysed, a theoretical base lights up in relation to the inheritance of the proper a participant part, in particular referring on normatively legal acts.

4. Закон України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23.02.06 р. № 3480 – IV// ВВР. – 2006. – № 31. – ст. 268. Поточна редакція від 27. 07. 2010р.

5. Васильєва В.А., Луць В.В., Кібенко О.Р., Спасибо-Фатєєва І.В. та ін., за заг. ред. Луця В.В. Корпоративне право України: підручник – К.: Юрінком Інтер, 2010 р. – 365 с.

6. Коссак В., Бачун О. Практика вирішення спорів, пов'язаних з реалізацією корпоративних прав (за матеріалами узагальнення практики Господарського суду м. Києва) // Право України. – 2003. – № 12. – С. 54–57.

7. Носік В. В., Спасибо-Фатєєва І. В., Жилінкова І. В., Печений О. П. Проблемні питання нотаріальної практики. – К.: 2008. – 534с.

8. Фурса С.Я. Спадкове право. – К.: 2008 – 455с.

9. Господарське судочинство. Судова практика у господарських справах, №1\2012 за редакцією Татькова В.І. – К.: – 2012.